

УДК 351.858:130.122

В. Ю. СТЕПАНОВ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Показано характер змін сучасного інформаційного простору і залежність цих змін від панівних способів комунікації. Розглянуто методологічні підходи в дослідженні інформаційного простору й управлінні комунікативними потоками в інформаційному суспільстві.

Character of changes is rotined modern informative space and dependence of these changes from the dominating methods of communication. Methodological approaches of research of informative space and management communicative streams are considered in informative society.

Проблеми, які породжує швидка інформатизація сучасного суспільства, опинилися в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників у результаті тих глобальних змін, яких зазнає навколишній світ упродовж останнього десятиріччя. У результаті трансформації інформаційного простору утворюються нова система цінностей, нові пізнавальні та практичні пріоритети. Їхня роль у суспільному устрої визначена тим безпосереднім впливом, який ці цінності можуть справляти на соціальну поведінку людини, на розвиток економічної та політичної систем. Вивчення системи цінностей, що формується, закономірностей її виникнення і трансформації, а також у зв'язку з цим розроблення інформаційної стратегії держави на сучасному етапі є одним із пріоритетних завдань сучасної науки державного управління.

Усе це актуалізує тему даної статті та визначає її мету: розглянути чинники расповсюдження інформації в соціумі, методологічні підходи дослідження, виявити характер змін інформаційного простору і залежність цих змін від панівних способів комунікації.

Сфера охоплюваних питань дозволяє звертатися до різних пластів дисциплінарної та соціально-філософської літератури, присвяченої таким феноменам, як інформація, інформаційний простір, комунікації, ризику [1].

З середини ХХ ст. проблема інформації стала предметом жвавої дискусії між фахівцями в багатьох галузях природничонаукового знання, викликаній соціальними й економічними змінами, що привели до виникнення нового типу соціальної реальності – “інформаційного суспільства” [5]. Звертаючись до витоків філософських досліджень із проблем інформації, слід згадати, що першими авторами, які звернули увагу на ту домінуючу роль, що її набуває інформація в сучасному світі, були зарубіжні вчені, які зробили внесок у становлення концепції інформаційного суспільства та їхніх політичних складових, зокрема: Д. Белл, П. Дракер, М. Кастельс, Й. Масуд, Ф. Махлуп, К. Мея, Дж. Нейсбіт, Ф. Родрігес, Т. Стоуньєр, О. Тоффлер,

А. Турен, Ф. Уебстер та ін. При цьому значну роль відіграли концепції: технотронного суспільства – З. Бжезінський; цифрового суспільства – У. Даттон, А. Уілхелм; кіберсуспільства – С. Джоунс; комп'ютерного суспільства – М. Дертоз, Дж. Мозес; технологічного суспільства – Ж. Елльоль; електронного суспільства – Р. Хоултон; віртуального суспільства – Г. Рейнголд та ін.

Значний внесок у розроблення та формування відповідних концепцій зробили й українські дослідники: В. Андрущенко, І. Бойченко, В. Брижко, Л. Винарик, О. Голобуцький, В. Гондюл, О. Грігор, В. Даніл'ян, О. Дубас, Д. Дюжев, О. Зернецька, В. Кремень, В. Ковалевський, А. Колодюк, В. Лях, Є. Макаренко, О. Малигін, В. Недбай, М. Ожеван, Г. Почепцов, М. Рижков, А. Силенко, В. Скалацький, Є. Тихомирова, В. Фісанов, О. Флюр, В. Фурашев, І. Чернозубкін, І. Чиж, С. Чукут, О. Шевчук, В. Щербіна та багато інших.

Аналіз відповідних наукових праць свідчить про те, що сучасна теоретико-методологічна база дослідження концептуальних аспектів інформаційного суспільства є обмеженою, недосконалою та потребує деяких уточнень.

Важливою темою сучасних соціально-філософських досліджень уявляється розкриття утопічного образу нинішнього суспільства як “держави загального благоденствання”, де кожен дістає доступ до необхідних ресурсів з метою самореалізації й досягнення індивідуально якихось пріоритетів. Таке розуміння суспільства, сформоване ще в роботах М. Маклюена в ХХ ст. [11], нині сприймається як не зовсім відповідне дійсності. Усе більше тривожних тенденцій свідчить про те, що формування нового типу інформаційного простору в жодному разі не позбавляє соціальних та економічних проблем. Економіка і політика, побудовані на пріоритеті інформації як базового ресурсу, виявляються схильними до численних небезпек і ризиків, пов'язаних із використанням інформації на користь певних владних груп або свідомим її спотворенням. Подібні проблеми дозволяють по-новому переосмислювати перспективи розвитку людини в умовах панування електронних комунікацій, а також примушують тверезо оцінювати можливості інформаційного простору нового типу, боротися з його недоліками і створювати необхідні умови для реалізації його позитивних рис [6].

Термін “інформаційний простір” був запозичений соціально-гуманітарними науками з фізики, де означав можливість співіснування різного роду явищ і чинників. У філософському звучанні в це поняття вкладено дещо інші сенси. Наприклад, у межах кібернетичного підходу інформаційним простором зветься сукупність джерел інформації, баз даних та мереж і технологій, що їх об'єднують. У філософсько-методологічному вимірі під інформаційним простором розуміється середовище розповсюдження інформації в соціумі, що знаходиться під впливом культурних, економічних, політичних, технологічних та інших чинників [3].

Достоїнством концепту “інформаційний простір” є вибудовування конфігурації історичного процесу, тобто пояснення вже наявних фактів з можливістю виявлення зароджуваних тенденцій, що може бути співвіднесене з методологічною вимогою Т. Куна та І. Лакатоса, згідно з якою наукова теорія, що претендує на парадигмальність, повинна передбачати нові факти, не обмежуючись поясненням тих, що вже існують.

Теоретична чіткість і чуйна увага до історичної конкретики – ці аспекти роблять аналіз інформаційного простору одним із найперспективніших напрямів сучасної соціально-філософської думки. Істотний внесок зробив американський політолог З. Бжезінський, що виклав основні положення своєї футурологічної концепції в книзі “Між двох століть. Роль Америки в технотронну еру” [10].

З погляду методології дослідження сучасного інформаційного простору, можна виділити кілька основних підходів.

Комунікаційний підхід синтезує в собі різнопланові контексти досліджень – від феноменологічного конституювання в умовах панування електронних засобів комунікації до еволюціонізму, що дозволяє виявити характер змін інформаційного простору і залежність цих змін від панівних способів комунікації. Його безперечною перевагою, порівняно з наявними соціально-філософськими підходами, є зосередженість на питаннях структуризації інформаційного простору і виявлення його значущості в повсякденному житті сучасної людини.

Економічний підхід розглядає інформаційний простір як сукупність знань, що мають цінність як економічний ресурс, що сприяє розвитку тих або інших секторів суспільного життя. Конфігурація інформаційного простору цілком і повністю повторює конфігурацію простору соціального, і в цьому сенсі дослідження структури інформаційного простору є способом дослідження соціальної структури.

Технологічний підхід у структурі інформаційного простору визначає інформаційні технології та матеріальні носії інформації, оскільки специфіка сучасного суспільства полягає в технологічній глобалізації та набуванні інформаційним простором статусу глобального. Провідна роль у створенні глобального інформаційного простору надається розвитку технологій, які дозволяють приймати і здійснювати стратегічні рішення незалежно від перебування у визначеній точці земної кулі.

Політичний підхід розглядає інформаційний простір з огляду на зусилля окремих індивідів і соціальних інститутів щодо збільшення рефлексивності та зменшення кількості потенційних небезпек. У цьому аспекті інформаційний простір є простором реалізації різних стратегій контролю й управління, що визначають дію державних ідеологій на свідомість широких верств населення. Постійний моніторинг наявної інформації, що надходить, приводить до розвитку різних засобів масової інформації, насамперед електронних, оскільки вони забезпечують максимально швидке і комфортне отримання новин у сфері, що цікавить.

Специфікою соціокультурного підходу є виявлення взаємозв’язку засобів масової інформації з трансляцією культурних моделей, що задають соціальну ідентичність індивідів. Взаємодія, і навіть протиборство, моделей самоідентифікації, що існують в інформаційному просторі, веде до різкого підвищення обсягів інформації, що переробляється, і це позначається на психологічному стані індивідів та може навіть викликати відторгнення щодо джерел інформації. Процеси глобалізації та інформатизації, тісно пов’язані та, плинувши паралельно, натрапляють на вороже ставлення представників державної еліти, що зумовлене тими тенденціями, які розкриваються перед зануреною у світ інформаційних потоків людиною, яка виявляється позбавленою уз громадянства, національної

приналежності та інших чинників як предметів самоідентифікації, що конститууються відповідно до особистих переваг суб'єкта. На цьому етапі функціонування суспільства досягається відносна незалежність бажань індивіда від попередньої культурної традиції. Комп'ютерні та інтернет-технології не лише дозволяють індивідуалізувати процес отримання інформації, але і роблять його інтерактивним, дозволяють споживачеві якнайактивніше брати участь у створенні й трансляції інформаційних повідомлень.

Специфіка інформаційного простору в межах сучасного суспільства з позицій комунікаційного підходу полягає у формуванні засобів електронної комунікації, що сприяють подоланню інформаційним простором меж державних суб'єктів і утворенню транснаціонального інформаційного простору. Сучасний інформаційний простір утворюється з безлічі комунікативних каналів, що, з одного боку, полегшує для індивіда процес отримання інформації, а з іншого – створює утруднення для раціоналізації комунікації й вибудовування власної ідентичності [7].

Зміна ціннісних пріоритетів закономірно викликає відповідний відгук у структурі соціального і політичного простору сучасного суспільства. Прискорюється темп виготовлення і споживання інформації, що призводить до явища “футурошоку”, яке описує в одній зі своїх робіт американський футуролог А. Тоффлер. Тобто багаторазово збільшується швидкість соціальних взаємодій і пов'язаних із ними змін у соціальній інфраструктурі [8]. У соціокультурній ситуації, за якої головним чинником, що впливає на соціальний успіх людини, стає рівень її інформаційного забезпечення, провідним соціальним інститутом стає освіта. Провідного значення набуває вже не базова освіта і набір знань, що робить суб'єкта фахівцем у конкретній галузі науки або практики, а оволодіння навичками отримання нових знань і, відповідно, готовність до постійного підвищення чи навіть зміни своєї кваліфікації.

Зміни в структурі сучасного інформаційного простору пов'язуються з двома процесами – інформатизацією і комп'ютеризацією, підсумком яких стає виникнення засобів електронної комунікації. Під останніми тут розуміються основані на цифрових технологіях глобальні комп'ютерні мережі (Інтернет), а також комунікаційні канали обміну, виробництва й розповсюдження інформації, організовані в системно-мережевий спосіб між країнами, регіонами, великими міжнародними корпораціями, середніми і дрібними підприємствами, між окремими абонентами [4]. В умовах тотальної комп'ютеризації засоби електронної комунікації стають невід'ємним елементом повсякденного спілкування, взаємодії та управління. Життя людини безпосередньо пов'язане з електронними пристроями різного ступеня складності, значущість яких визначається зміною їхніх функцій.

На сучасному етапі соціального розвитку засоби електронної комунікації стають важливим чинником змін, що відбуваються. При цьому провідною здатністю економічних і політичних чинників стає можливість генерування і регенерування інформації в цілях управління соціальними процесами з урахуванням технологічних ризиків. Інформація стає не просто ядром системи комунікативних каналів, а утворює особливу логіку взаємин у сучасному суспільстві, в яких складовими елементами виступають політика, економіка, культура [1].

Концепції комунікаційних ризиків в інформаційному просторі сучасного соціуму звертають пріоритетну увагу на дослідження технологічної природи ризику і його екологічних або психологічних наслідків. Методологічною базою при вирішуванні цієї проблеми є запропонована У. Беком і концепція “суспільства ризику”, що розвивається, акцентує увагу на збільшенні ризикогенних ситуацій у сучасному соціумі через зміну виробничих структур і переростання ними свого продуктивного потенціалу. Відносно інформаційного простору це положення розкривається в зміні способів отримання й оброблення повсякденного досвіду, що, у свою чергу, виявляється, викликане виникненням засобів електронної комунікації.

Основним засобом запобігання наростанню комунікаційних ризиків у сучасному інформаційному просторі є, з погляду автора, напрацювання збалансованих правил управління комунікативними потоками та їхньої корекції. Ця стратегія може бути реалізована в таких пунктах: забезпечення чесної конкуренції; збільшення приватного сектора інвестицій; створення регуляторних механізмів; забезпечення доступу до інформаційного простору для всіх громадян; недопущення дискримінації при використанні інформаційних ресурсів; поєднання уніфікації технологічних параметрів з різноманіттям культурного і мовного змісту; орієнтація на підтримку держав, що розвиваються.

Збільшення інформаційних потоків в умовах безперервної низки комунікативних актів, якими розмічений життєвий графік сучасної людини, ускладнює вибудовування раціональної життєвої стратегії, що має на увазі не лише готовність до комунікації, але й існування відрефлексованої точки зору, яка може бути аргументовано заявлена і за необхідності прояснена у процесі комунікації [2].

Сучасне інформатизоване суспільство кардинально міняє структуру отримання й використання повсякденного досвіду, що приводить до виникнення таких антропологічних характеристик, як потенційна відвертість простору сприйняття і засвоєння отриманого досвіду. Інакше кажучи, порушуються механізми стереотипізації отриманого досвіду і вироблення на його підставі механізмів впливу в соціальній реальності, що призводить до дестабілізації громадського порядку і збільшення потенційної ризикогенності тих ситуацій, в яких опиняється людина.

Розглянувши концептуальні аспекти управління в сучасному інформаційному просторі, можна дійти певних висновків.

Інформаційні дії є новою формою глобального протистояння, що проходить на різних рівнях, охоплює всі елементи сучасного інформаційного простору. Ці дії мають цілеспрямований характер і ґрунтуються на використанні інформаційної переваги у вигляді контрольованого, керованого впливу на інформацію, інформаційні процеси та інфраструктуру сторони.

Умовою становлення глобального інформаційного простору в сучасному суспільстві є цифрова форма зберігання й генерування інформації, що стає критерієм збереження або знищення попередніх форм комунікації.

Наявність налагоджених каналів трансляції та репродукції інформації стає невід’ємною умовою інформатизації та комп’ютеризації соціальної реальності, що є найхарактернішою властивістю сучасного інформаційного простору. Сучасний інформаційний простір утворюється з безлічі окремих комунікативних

каналів, що полегшує для державної інформаційної політики керуваність процесу надання й отримання інформації.

Зміни в структурі сучасного інформаційного простору пов'язуються з двома процесами – інформатизацією і комп'ютеризацією, підсумком яких стає виникнення засобів електронної комунікації. Під засобами електронної комунікації в цьому дослідженні розуміються основані на цифрових технологіях глобальні комп'ютерні мережі (Інтернет), а також комунікаційні канали обміну, виробництва і розповсюдження інформації, організовані в системно-мережевий спосіб між великими міжнародними корпораціями, країнами, регіонами, середніми і дрібними підприємствами, окремими абонентами.

Джерелом виникнення комунікаційних ризиків є викликана домінуванням засобів електронної комунікації зміна способів отримання й оброблення повсякденного досвіду. Під комунікаційним ризиком в цьому аспекті можна розуміти спроектовану засобами електронної комунікації потенційну невизначеність, наслідком якої стає пасивний характер соціальних дій, розрахований на довіру до тих структур, які виступають гарантами уникнення подібних ситуацій. Основним засобом запобігання наростанню комунікаційних ризиків у сучасному інформаційному просторі є вироблення збалансованих правил управління комунікативними потоками та їхньої корекції.

Література:

1. Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки” від 9 січ. 2008 р. // ВВР України, 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Закон України “Про Концепцію Національної програми інформатизації”, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3421–IV (3421–15) від 9 лют. 2006 р. // ВВР України. – 2006. – № 22. – Ст. 199.
3. Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект): автореф. дис. ... к. держ. упр. 25.00.01 / О. О. Григор. : Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2003. – 20 с.
4. Інформаційні технології в регіональному управлінні: навч. посіб. / М. П. Бутко, І. М. Бутко, М. Ю. Дітківська [та ін.]. – К. : Знання України, 2006. – 282 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура / М. Кастельс. – М. : Academia, 2000. – 347 с.
6. Мартиненко В. М. Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави: [монографія] / В. М. Мартиненко. – Х. : Константа, 2004. – 225 с.
7. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : ВЦ “Київ. ун-т”, 1999. – 308 с.
8. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : Логос, 2000. – 328 с.
9. Шрейдер Ю. А. Информационные процессы и информационная среда / Ю. А. Шрейдер // НТИ. Сер. 2. – 1976. – № 1. – С. 3–6.
10. Brzezinski Zb. Between Two Ages. America's Role in the Technetronic Era. – N.Y., 1970. – P. 9.
11. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy. – N.-Y., 1962.

Надійшла до редколегії 28.12.2009 р.